

TADEUSZ MARKOWSKI
DOMINIK DRZAZGA

Uniwersytet Łódzki

UCZELNIE WYŻSZE
W PRZESTRZENI I GOSPODARCE MIAST
PRÓBA SYNTEZY

Abstract: Universities in Space and Economy of Towns - the Attempt of Synthesis. The academic world's attention has recently been drawn towards researching the role of universities in creating the knowledge-based economy, a development caused by a conviction that intellectual capital and fast pace of introducing innovations are the driving forces of contemporary developed economies. Polish spatial and regional sciences have largely ignored this issue, even though it has been broadly researched and analysed worldwide. Thus KPZK PAN (Committee for Spatial Economy and Regional Planning at the Polish Academy of Sciences) undertook an initiative to determine the state of the art in Poland by means of organising a scientific conference.

The conference entitled *The role of high schools in spatial development of cities (Rola wyższych uczelni w rozwoju przestrzennym miast)* took place in Lodz on 17th and 18th of April 2008. The patronage over the conference was taken by Barbara Kudrycka, the Minister of Science and Higher Education. The event was organised jointly with the Society of Polish Town Planners (TUP) and the Department of City and Regional Management at the Faculty of Management, University of Lodz.

The conference confirmed that the existing knowledge on the role of Polish universities and high schools in spatial and regional development is very modest indeed. There is practically no writing in Polish on this issue. We are at the stage of hobby and introductory research at the moment. However, numerous addresses and papers presented at the conference were sufficient to prepare a minor publication and create general conclusions and recommendations. We are convinced that this publication is a significant contributory step towards disseminating the current state of the art and inspiring further systematic research.

Wprowadzenie

Powszechne przekonanie, że siłami napędowymi współczesnych zaawansowanych gospodarek jest przede wszystkim kapitał intelektualny i szybkie tempo wprowadzania innowacji skierowało uwagę świata nauki w stronę badań nad rolą uniwersyte-

tów w tworzeniu gospodarki opartej na wiedzy. Mimo że zagadnienie to jest szeroko badane i analizowane w świecie, w polskich naukach regionalnych i przestrzennych pozostawało tematem niedocenianym. Stąd też inicjatywa KPZK PAN, aby rozpoznać stan wiedzy w Polsce przez zorganizowanie konferencji naukowej.

Konferencja pod patronatem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Barbary Kudryckiej pt. *Rola wyższych uczelni w rozwoju przestrzennym miast* odbyła się w Łodzi, 17-18 kwietnia 2008 r. Współorganizatorami konferencji było Towarzystwo Urbanistów Polskich oraz Katedra Zarządzania Miastem i Regionem Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

Konferencja potwierdziła, że stan wiedzy na temat roli polskich uczelni w rozwoju przestrzennym i regionalnym jest bardzo skromny. Polski dorobek pisarski w tej dziedzinie praktycznie nie istnieje. Jesteśmy na etapie inicjalnym - badań rozpoznawczych i hobbyistycznych. Zaprezentowane liczne wystąpienia dały jednak podstawę do przygotowania prezentowanego tomu Studiów oraz wypracowania ogólnych wniosków i rekomendacji. Publikacja stanowi naszym zdaniem ważny przyczynkarski etap do upowszechnienia aktualnego stanu wiedzy i inspirowania do dalszych systemowych badań.

Synteza

Problematyce wpływu uczelni wyższych na rozwój gospodarczy jest poświęcona bogata zachodnia literatura przedmiotu. Szerokie badania z tego zakresu były prowadzone w krajach anglojęzycznych i niemieckojęzycznych, we Włoszech i Francji. Badania te były związane głównie z naukami regionalnymi i rozwojem regionalnych systemów innowacyjnych. W mniejszym zakresie podejmowano badania nad rolą uczelni wyższych w kształtowaniu przestrzeni miast, formami zagospodarowania i współczesnymi tendencjami w lokalizacji obiektów szkolnictwa wyższego oraz wpływu położenia i form zagospodarowania na procesy kooperacji i innowacyjności w relacjach nauka - gospodarka *etc.*

Najbardziej rozwinięte kraje traktują wiedzę jako główną składową współczesnego rozwoju społeczno-gospodarczego. *Wiedza staje szczególną formą kapitału ściśle związanego z zasobami pracy.* Współczesna ekonomia do rozważań nad procesami wzrostu i rozwoju wprowadziła nowe kategorie ekonomiczne kapitału: kapitał ludzki, kapitał intelektualny (kapitał wiedzy), kapitał społeczny. Rola uczelni wyższych w tworzeniu tych form kapitału i stymulacji rozwoju gospodarczego nabiera coraz bardziej bezpośredniego charakteru. Nowa rola wiedzy i potrzeba zapewnienia jej *quasi*-publicznego charakteru kapitału ludzkiego, we współczesnej zglobalizowanej gospodarce, wymaga wypracowania nowej koncepcji polityki publicznej. Można nawet mówić o potrzebie określenia nowego paradygmatu naukowej polityki regionalnej, a także nowego paradygmatu funkcjonowania uczelni wyższych. Wiele rządów

poszukuje nowych rozwiązań prawnych zapewniających optymalny wkład uniwersytetów i innych uczelni wyższych w rozwój społeczno-gospodarczy i trwałe podnoszenie jakości życia swoich obywateli. Globalizacja gospodarki i presja konkurencyjna z pewnością sprawiają, że modele angażowania się państwa w funkcjonowanie uczelni dynamicznie się zmieniają.

Uczelnie wyższe z reguły obejmują dużą przestrzeń miejską o specyficznym charakterze zagospodarowania i użytkowania. Są miejscami międzynarodowych konferencji, miejscami internacjonalizacji studiów oraz miasta i regionu, miejscami kulturotwórczymi *etc.* Obecnie, uczelnie wyższe w różnych państwach, pod wpływem globalnych czynników, w dużym stopniu zaczynają się do siebie upodabniać pod względem funkcjonalnym i przestrzennym.

Rola uczelni wyższych w rozwoju gospodarczym i przestrzennym może być analizowana w różnym układzie, np. jako:

- dostawców zasobów pracy;
- pracodawców;
- instytucji transferu i komercjalizacji technologii i innowacji;
- instytucji świadczącej określone usługi dla szeroko rozumianych funkcji metropolitalnych i lokalnych;
- stymulatorów rozwoju innych usług;
- inwestorów i deweloperów podejmujących działalność gospodarczą, kształtujących przestrzeń, tożsamość i wizerunek miasta, itd.

Na podstawie tez zawartych w przygotowanych opracowaniach publikowanych w prezentowanym tomie Studiów można stwierdzić, że **uczelnie wyższe w warunkach polskich miast odgrywają trojaką rolę**: 1) kulturotwórczą, 2) ekonomiczną i 3) przestrzenną. Analizując szczegółowo znaczenie uczelni wyższych w rozwoju miast (jednak nie tylko w aspekcie przestrzennym), można wskazać na następujące kwestie:

1. Istotna jest rola szkolnictwa wyższego w **rozwoju kulturowym miasta** – poza procesem kształcenia studentów, obiekty uniwersyteckie mogą być także wykorzystywane jako miejsca odbywania się imprez kulturalnych przeznaczonych nie tylko dla społeczności akademickiej, ale kierowanych również do całej społeczności lokalnej. Zebrana wiedza na ten temat pozwala stwierdzić, że w strategiach rozwoju wielu miast ten aspekt jest pomijany, co jest ich istotnym mankamentem.

2. **Niezwykle ważną funkcją inwestycji uniwersyteckich** w zakresie budownictwa, jest ich **funkcja reurbanizacyjna i rewitalizacyjna**; w polskich miastach można znaleźć liczne przykłady adaptowania np. starej zabudowy przemysłowej na potrzeby obiektów uniwersyteckich. Mając na względzie skalę zamierzeń inwestycyjnych uczelni wyższych, można założyć, że mogłyby one stać się poważnymi partnerami w procesach rewitalizacji miast. Jednym z działań sprzyjających reurbanizacji jest niewątpliwie lokalizowanie osiedli akademickich w obszarach śródmiejskich. Proces rewitalizacji starej zabudowy przez uczelnie jest zbieżny ze współczesnymi postulowanymi kierunkami rozwoju miast. Powinien jednak uzyskiwać stosowne wsparcie,

współzaangażowanie ze strony władz samorządowych, a w uzasadnionych przypadkach take rządowych (zakładając, że państwo prowadzi narodową politykę urbanistyczną i politykę wspierania rozwoju najlepszych ośrodków szkolnictwa wyższego).

3. **Uczelnie są istotnym elementem bazy ekonomicznej miasta.** Uczelnie jako podmioty gospodarujące oraz sama społeczność akademicka, w tym w szczególności studiujący, kreują specyficzny popyt na dobra i usługi wytwarzane m.in. na lokalnych rynkach. Uczelnie są ważnym miejscem pracy, a zarazem tworzą nowe zasoby pracy, z których część zasila lokalne układy gospodarcze.

Jak wykazały prezentowane badania, tworzenie wyższych szkół zawodowych w miastach, których ranga w kraju została obniżona w efekcie zmniejszenia liczby województw, po reformie administracyjnej, **stało się sposobem na podnoszenie rangi jednostki miejskiej** w systemie osadniczym kraju. Z tego powodu, samorządy mniejszych ośrodków miejskich wydają się bardziej doceniać rolę szkół wyższych. Relacje administracji publicznej ze szkolnictwem wyższym – władzami poszczególnych uczelni – są jednak różne, a ich wpływ na rozwój ośrodków akademickich jest niejednorodny w poszczególnych miastach i regionach. Stwierdzić można, że uczelnie odgrywają szczególną rolę kulturotwórczą i ekonomiczną w małych ośrodkach miejskich. Znaczenie ośrodków akademickich powinno być jednak większe niż obecnie, także dla rozwoju dużych miast i całych regionów.

Ogólnie można stwierdzić, że **brak jest wspólnych inicjatyw samorządowo-akademickich** zmierzających do celowego przekształcenia przestrzeni ośrodków miejskich przez samorządy terytorialne i samorządy uczelni. Najczęściej proces lokalizacji jest przypadkowy. Często determinowany zaistniałą sytuacją własnościową będącą rezultatem transformacji ustrojowej, wynikiem kryzysu, w jakim się znalazł poprzedni właściciel nieruchomości, chęcią pozbycia się kosztownego w utrzymaniu majątku komunalnego ze strony władz lokalnych itp. Nie wykluczone są też wpływy spekulacyjnej gry na rynku nieruchomości.

Najczęściej rozbudowa uczelni polega na wydzieleniu w przestrzeni miasta obszarów uniwersyteckich kampusów i tworzeniu akademickich enklaw, czasem wręcz „uniwersyteckich gett”. Na przestrzeni wieków można wyróżnić wiele etapów rozwoju szkolnictwa wyższego, dla których były także charakterystyczne zmiany sposobu zagospodarowania przestrzeni zajmowanych przez obiekty akademickie. Współcześnie w Polsce można zidentyfikować następujące **typy zagospodarowania przestrzeni akademickich**:

- **obiekty (budynki) uniwersyteckie** różnych typów **rozproszone w obszarze miasta** (od centrum po przedmieścia), nie tworzące funkcjonalnej całości (czyli wielofunkcyjnego akademickiego osiedla); cała rozproszona struktura często jest pozbawiona niektórych rodzajów obiektów, np. gastronomicznych czy sportowych, akademików;
- **kampusy uniwersyteckie** zlokalizowane poza strefą zwartej zabudowy miejskiej, zwykle poza śródmieściem – w strefach podmiejskich, najczęściej celowo wyizolowane z miasta;

- mniej lub bardziej terytorialnie zwarte **osiedla uniwersyteckie**, zlokalizowane przeważnie w strefie zwartej zabudowy, w tym w obszarze śródmieścia, wkomponowane lepiej lub gorzej w strukturę urbanistyczną miasta, tworzące jednak funkcjonalną całość (budynki dydaktyczno-naukowe, administracyjne, akademiki, obiekty gastronomiczne, sportowo-rekreacyjne i in.).

W świetle wniosków z konferencyjnej dyskusji można postawić tezę, że lokalizowanie akademickich kampusów w obszarach zewnętrznych miasta, w strefach podmiejskich, było procesem nie zawsze właściwym. W wielu przypadkach prowadzącym do ich izolacji przestrzennej i społecznej, a także ekonomicznej. Dziś uważa się, że uniwersytecki kampus powinien być (stosownie do możliwości terytorialnych) lokalizowany w obszarach wewnętrznych miasta, będąc ważnym elementem jego przestrzeni publicznej – tworzyć nowe części śródmieścia.

Jest kwestią oczywistą, że do prowadzenia działalności naukowo-dydaktycznej ważne jest zaplecze materialne – obiekty uniwersyteckie i tereny, na których są one lokalizowane; infrastruktura budowlana uczelni kształtuje zarazem krajobraz miejski i wpływa na zagospodarowanie przestrzenne jednostek osadniczych, w których uczelnie się znajdują. Ważnym aspektem funkcjonowania uczelni w ośrodkach miejskich jest **trwałość zajmowanej przestrzeni** i „budowlanej bryły” gmachów uniwersyteckich. Czynniki te powinny determinować zamierzenia inwestycyjne.

Nowe realizacje obiektów/budynków uniwersyteckich **budzą bardzo często kontrowersje** wywołane ich lokalizacją, lub formą architektoniczną. Wydaje się, że należałoby prowadzić badania nad oceną funkcjonalno-architektoniczną ze strony użytkowników zrealizowanych obiektów i na tej podstawie opracowywać ogólne kierunki i zasady projektowania obiektów uczelni wyższych.

Jednymi z istotniejszych wyzwań stojących obecnie przed uczelniami są: konieczność dbałości o jakość nauczania, przy dotychczasowym wysokim poziomie naborów na studia oraz pojawiający się już obecnie niż demograficzny wśród absolwentów szkół średnich. Wzrost liczby studentów w ostatnich latach w Polsce spowodował rozszerzenie oferty programowej, a jednocześnie rozbudowę materialnej infrastruktury uczelni wyższych. Pojawiający się obecnie niż demograficzny implikuje m.in. pytanie, o **optymalną skalę** przyszłych, materialnych **inwestycji akademickich i ich wielofunkcyjnego użytkowania**.

Działalność naukowo-dydaktyczna uniwersytetów stanowi jeden z ważnych mechanizmów wzbudzających procesy **kreatywności i innowacyjności gospodarki**. Globalizacja powoduje, że w miastach relatywnie szybko lokalizują się i rozwijają nowe funkcje gospodarcze miast – **oparte na wiedzy** i wykorzystujące głównie **kapitał endogeniczny** (endogeniczne czynniki rozwojowe). Jest oczywiste, że odpowiedni rozwój tego kapitału mogą zapewnić właśnie uczelnie wyższe. Należy w związku z tym rozwijać, tworzyć nowe formy współpracy między korporacjami uczonych a lokalnymi i regionalnymi władzami, aby kreować rozwój miast i regionów. Możliwości kooperacyjne między władzami publicznymi, uczelniami i sektorem prywatnym za-

leżą w pewnym stopniu od adekwatności tych obiektów do podejmowania wspólnych inicjatyw.

Rola uczelni wyższych w kształtowaniu zagospodarowania przestrzennego miasta jest, jak dotychczas, słabo rozpoznana. Podstawowym postulatem jest więc wskazanie potrzeby **monitorowania stanu zagospodarowania przestrzennego obiektów** i obszarów przynależnych do uczelni wyższych. Studia i analizy prowadzone w tym zakresie powinny być ukierunkowane na badanie wpływu uczelni wyższych na zagospodarowanie i rozwój miast.

Przeprowadzona konferencja ujawniła **potrzebę bardziej kompleksowego/holistycznego i systemowego, spojrzenia na rolę wyższych uczelni** w rozwoju miast i regionów. Na pewno istnieje **potrzeba realizacji** kilku dużych **projektów badawczych**, takich jak:

- rola wyższych uczelni w rozwoju przestrzennym oraz społeczno-gospodarczym małych, średnich i wielkich miast; możliwości wzmocnienia pozycji konkurencyjnej polskich regionów przez uczelnie wyższe; przyszła rola uczelni w rozwoju kraju;
- integracja zewnętrzna i wewnętrzna przestrzeni publicznych uczelni wyższych – uczelnie wyższe jako miejsca węzłowe w przestrzeniach przepływu;
- rola polityki państwa w rozwoju szkolnictwa wyższego w wymiarze przestrzennym na poziomie krajowym (zasady, kryteria, instrumenty wsparcia kluczowych ośrodków akademickich, istotnych z punktu widzenia rozwoju kraju);
- rola planowania przestrzennego i projektowania urbanistycznego oraz innych instrumentów we wspieraniu rozwoju uczelni wyższych – warunki ich skuteczności.